

Fenomenologická redukce jako naivní vědomí snivce

Phenomenological Reduction as a Naïve Consciousness of a Daydreamer

Jan Motal¹

Abstrakt: Cílem studie je interpretovat fenomenologii obrazotvornosti Gastona Bachelarda jakožto fenomenologickou redukci *sui generis*. Autor článku představuje snění jako proces návratu do naivního vědomí prvotní (zakládající) a primitivní povahy, v němž je možné dosáhnout stavu dětství, harmonizujícího vztah subjektu ke světu. Svět je v této koncepci znovu zhodnocován (valorizován) a otevírá se jako domov, a to jednak prostřednictvím vzpomínek, jednak recipročním charakterem obrazotvornosti. Studie ukazuje fenomenologickou redukci v Bachelardově pojetí jako opozitní, ale komplementární k vědeckému rozumu a zdůrazňuje její terapeutický charakter.

Klíčová slova: fenomenologická redukce, obrazotvornost, psychoanalýza, hermeneutika.

Abstract: The article aims to introduce an interpretation of Gaston Bachelard's phenomenology of imagination as a phenomenological reduction *sui generis*. The author of the article presents daydreaming (*rêverie*) as a process of regression to the naïve primordial consciousness reaching a state of childness. Childness provides a harmonisation of subject–object relationship. World is valorised in that conception and reveals itself as a home. This valorisation is done via memories and a reciprocity of imagination. The article presents Bachelard's phenomenological reduction as a complementary opposite to scientific reason and it emphasises its therapeutical nature.

Keywords: phenomenological reduction, imagination, psychoanalysis, hermeneutics.

¹ Kabinet pro výzkum divadla a dramatu, Divadelní fakulta JAMU, Mozartova 1, 662 15 Brno, Czech Republic, honza.motal@gmail.com

Úvod

Hovoří-li se o vztahu Gastona Bachelarda k fenomenologii, většinou se konstatuje, že není vyjasněn nebo že Bachelardovo pojetí je heterodoxní.² To je způsobeno i tím, že zatímco svojí epistemologií, kterou někdy nazývá *fenomenotechnikou*, vytváří poměrně jasně strukturovaný filozofický systém, jeho *fenomenologie* obrazotvornosti má fragmentární charakter a je nutné ji podrobit mnohem zevrubnější interpretaci. Tato studie se pokouší právě o takovýto výklad Bachelardovy fenomenologie obrazotvornosti, který však nezůstává a ani nechce zůstat pouze na úrovni rekonstrukce. V tomto textu vytvářím vlastní argument, vycházející sice z Bachelardova díla, ale jeho pojetí překračující a rozšiřující. Ústředním bodem následující teoretické úvahy je tedy pokus konstruovat fenomenologickou redukci jako návrat do naivního vědomí snivce, duše oddávající se snění, a to prostřednictvím radikálního opuštění racionality a nastoupení cesty obrazotvornosti.

Rozum vědce

Vyjdeme-li z pojetí fenomenologie jakožto disciplíny studující struktury zkušenosti a vědomí,³ potom je Bachelardova filozofie hluboce založena v tomto oboru. Jeho zájem o obrazotvornost⁴ je totiž veden zkoumáním struktur vědecké mysli a promyšlením jejich vztahu nejen ke konstrukci fyzikálních zákonů, ale i ke zkušenosti pozorování, experimentu apod. Nicméně bylo to až studium poezie, díky němuž se explicitně přihlásil k fenomenologii a rozpracoval ji v kritickém vztahu především k psychoanalýze, ale i vědecké racionalitě. Můžeme dokonce hovořit o fenomenologickém obratu,⁵ i když tento pohled nepovažují za adekvátní. Bachelard se o vědomí, zkušenost i fenomény a podmínky jejich vzniku a interpretace zajímal již ve své na přírodní vědy orientované epistemologii a v širším smyslu byl fenomenologem od počátku svého bádání. Můžeme tak načrtnout jasnou trajektorii od zájmu o fenomén ve vědě až k výsledné fenomenologii snění. Tato trajektorie jeho filozofického myšlení je zároveň klenbou, která integruje tyto složky lidského vědomí do celku.

Bachelardova epistemologie odráží objev indeterminismu v přírodních vědách, a to především prostřednictvím nástupu mikrofyziky na počátku 20. století. Tuto paradigmatickou změnu nazývá *novým duchem vědy* a postuluje nekarteziánskou metodu, která usiluje o to, vysvětlovat svět jako čím dál tím složitější zkušenost, což považuje za skutečnou funkci

² VYDRA, Anton. *Gaston Bachelard and his reactions to phenomenology*. *Continental Philosophy Review*. 2014, roč. 47, č. 1, s. 45–58.

³ SMITH, David Woodruff. *Phenomenology*. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.). Winter 2013. On-line: <http://plato.stanford.edu/entries/phenomenology/>

⁴ Slovo obrazotvornost považuji za nejvhodnější český ekvivalent Bachelardova *imagination*, protože, jak dále doložím, ve středu zájmu je zde obraz a aktivní, svobodná schopnost vědomí jej tvořit. Pojem představitivosti by byl mnohem blíže koncepci předmětu ve smyslu *Gegenstand*, to, co „stojí před“. Tím by byla ale potlačena reciprocita vztahu k obrazu. Slovo *imaginace* považuji za nevhodné vzhledem k tomu, že může konotovat pojem imaginárního, jenž, na rozdíl od adekvátnějšího *ireálního* v sobě nese pachut' nepravého, falešného.

⁵ THIBOUTOT, Christian – MARTINEZ, A. – JAGER, David. *Gaston Bachelard and Phenomenology: Outline of a Theory of the Imagination*. *Journal of Phenomenological Psychology*. 1999, roč. 30, č. 1, s. 1–17.

objektivního bádání.⁶ Slovo objektivní má ale u Bachelarda specifický význam. K jeho plnému pochopení je nutné odstoupit od epistemologie a obrátit na vědecký rozum zájem psychologický.

Jak připomíná Anne-Marie Denis, Bachelard usiluje o *psychoanalytiku* rozumu pro to, aby jej očistil a připravil k vědeckému výkonu.⁷ Podstatná otázka jakéhokoliv výzkumu totiž je: jaké existují překážky, jež nám znemožňují poznat daný předmět našeho zájmu (*obstacle épistemologique*)? Co klade odpor poznání?

Bachelard v souladu se svým zážitkem paradigmatických otřesů ve fyzice poznamenává, že to nejsou primárně vnější příčiny (jako je např. komplexnost fenoménů) nebo důvody fyziologické (sensorická omezení). Jde o překážky v procesu objektivace zapříčiněné intervencí subjektivních nevědomých hodnot. Tak zvaná primitivita (*primitivité*), tedy převaha subjektivního nad objektivním, představuje permanentní ohrožení vědeckého úsilí a je potřeba ji uchopit v procesu psychoanalýzy. Tato primitivita ale je hluboce vkořeněná v naší subjektivitě a my se jí nemůžeme zbavit, můžeme se s ní však určitým způsobem vyrovnat. Podobně, jako psychoanalytik vede svého pacienta k tomu, aby pochopil potlačený problém, vede Bachelard vědce k přípravné katarzi, bez níž není možné důvěryhodné objektivní vědomí. Tomuto očištnému procesu lze v tomto smyslu říkat *psychoanalýza*.⁸

Taková psychoanalytika rozumí vědeckému rozumu v jeho procesualnosti. Nikoliv pouze v dynamice paradigmatických změn, ale i v jeho diskurzivitě. Bachelard hrubě oponuje karteziánské představě bezprostřední evidence a formulace univerzálních zákonů a odhaluje ji jako neadekvátní. Karteziánská metoda je dobré pravidlo pro pokojný dogmatický intelektuální život, ale ve skutečnosti neexistují jednoduché fenomény. Fenomén je spleť vztahů.⁹ V tomto smyslu je věda fenomenotechnická (*phénoménotechnique*), neboť posiluje to, co se projevuje za tím, co se jeví. Fenomény vlastně konstruuje. Lze ji tedy charakterizovat jako *realizaci racionálních celků*.

Moderní věda se tak nezakládá na subjektu ani objektu, ale na projektu.¹⁰ Porozumět tomuto a přejít k optice pravděpodobnosti znamená přijmout vědecký rozum jako permanentní sebe-transformaci, dialektický neklid, neustále se očišťující (*rectification*) prostřednictvím sebezpochybňování (*auto-polémique*). Tato „filozofie ne“ pojímá rozum nikoliv jako druh logiky, ale vynalézavou představivost,¹¹ neustále se obnovující a v každém selhání nalézající své vzkříšení. Rozum se permanentně modifikuje, aniž by toužil po univerzálnosti, spíše

⁶ BACHELARD, Gaston. *Le nouvel esprit scientifique*. Paris: Presses universitaires de France, 1968, s. 138.

⁷ DENIS, Anne-Marie. *Psychoanalyse de la raison chez Gaston Bachelard*. *Revue Philosophique de Louvain*. 1963, roč. 61, č. 72, s. 644–663.

⁸ *Ibid.*, s. 645–646.

⁹ BACHELARD, Gaston. *Le nouvel esprit scientifique ...*, s. 147–148.

¹⁰ *Ibid.*, s. 11–13.

¹¹ Zde odlišuji pojem představivost, který ponechávám pro označení charakteru vědeckého rozumu v jeho funkci korekce naivního vědomí. Srv. DENIS, Anne-Marie. *Psychoanalyse de la raison chez Gaston Bachelard ...*, s. 657. Upozorňuji zde rovněž na to, že *imagination* rozděluje Bachelard na formální (formelle) a materiální (materielle), což odpovídá představivosti pojmové a obrazové a dělení na ducha a duši. Viz dále, srv. též EHRMANN, Jacques. *Introduction to Gaston Bachelard*. *MLN*. 1966, roč. 81, č. 5, s. 573.

usiluje o objektivnost.¹² To je možné přísnou sebekázní vědeckého rozumu, jenž je autopolemický, ironický a překonává tak v subjektivitě uloženou primitivitu nikoliv jejím potlačením, ale uznáním a korekcí.

Bachelard je racionalista a hledá, normativně a pedagogicky, cestu, jak uvést vědecký rozum do souladu s novým duchem vědy, který se učí žít v perspektivě pravděpodobnosti a umět nakládat s deformacemi a poruchami, jež si ve své karteziánské podobě nepřipouštěl.

Duše snivce

Toto je tedy vědecký rozum, který můžeme nazvat *duchem (esprit)*. Bachelardovo pojetí lidského vědomí je ale dualistické. Jak už jsme viděli, v hloubi subjektivitě je i jistý druh primitivnosti či naivnosti, který je odlišný od oné neustávající a hluboké reflexivity vědecké mysli. Tato *duše (âme)* neoperuje v prostoru autopolemické racionality, ale v obrazotvornosti. Dokumentace její činnosti znamená vstup do prostoru snění (*rêverie, conscience rêveuse*).¹³

Tento dualismus nesmíme chápat jako souboj dvou sobě navzájem cizích podstat člověka, které se střetávají, ale spíše jako dvojí tvář téhož. Jde o opozita, která jsou však komplementární. Tedy podobně jako muž a žena nejsou dva odlišné živočišné druhy, ale jde o dvě podoby člověka, které se proplétají jako plameny lampy,¹⁴ tak i duch a duše se doplňují. To, co jeden odmítá a druhý přijímá, je součástí obou.

Viděli jsme, že epistemologická omezení vědeckého rozumu vycházejí z nezkracené subjektivitě, tedy z *duše*, kdežto naopak reflexivita *ducha* je to, čeho se záměrně obrazotvornost zbavuje. Zatímco *duch* hovoří o skutečném, reálném, *duše* se noří do neskutečného, ireálného. Tedy, řečeno s Jungem, na jehož pojetí psychoanalýzy Bachelard explicitně navazuje, lidská psyché, to je *animus* i *anima*.¹⁵ Charakteristiky obou pólů vědomí můžeme shrnout následujícím způsobem:¹⁶

¹² DENIS, Anne-Marie. *Psychoanalyse de la raison chez Gaston Bachelard ...*, s. 656, ve stejné studii je rozvinutý i celý výše předložený argument.

¹³ BACHELARD, Gaston. *La poétique de l'espace*. Paris: Presses Universitaires de France, 1961, s. 4.

¹⁴ Tuto metaforu přejímám od Jaroslava Durycha, který básnický s velkou citlivostí vystihuje vztah anima a animy: „Oheň lidstva svítí dvěma plameny, mužským a ženským. Tyto dva plameny nespływají, ač hoří z téže lampy a objímají se při šlehání větru a varu oleje [...] Jiskry jejich přeskakují navzájem, ale nemění barvy, žár jejich splývá, ale chuť jejich se nemísí a popel téže hmoty, která v nich byla spálena, jeví ve svých částech rozdíly spalovacího oleje.“ DURYCH, Jaroslav. *Tajemství dívčí krásy. Essaye*. Praha: Ladislav Kuncíř, 1931, s. 9.

¹⁵ BACHELARD, Gaston. *La poétique de la rêverie*. Paris: Presses universitaires de France, 1968, s. 52–56.

¹⁶ Tabulka vychází z analýzy Jamese S. Hanse, z jehož studie jsem vybral klíčové aspekty ducha i duše (mind and soul) a setřídil je podle vzájemných souvislostí do tabulky. Viz HANS, James S. *Gaston Bachelard and the Phenomenology of the Reading Consciousness. The Journal of Aesthetics and Art Criticism*. 1977, roč. 35, č. 3, s. 315–327.

DUCH (<i>animus</i>)	DUŠE (<i>anima</i>)
statický	dynamická
myšlenka	obraz
objektivní	subjektivní
formální (slovo)	materiální (dotek, pocit)
pozorování	zkušenost
reálné	ireálné
exteriorita	bytí

Duch i duše, *animus* i *anima* jsou tedy komplementární opozita, z nichž žádné nemůže být z vědomí odstraněno, aniž by nedošlo k psychickému zhroucení, protože by se tak redukovala sama definice člověka. Bachelard hovoří o ucelené psychologii, která nesmí žádnou ze složek upřednostňovat. To ale znamená do jisté míry abstrahovat od člověka (tzn. idealizovat, vstoupit do prostoru absolutní sublimace, *sublimation absolue*), který se vždy nachází v jednom z těchto modů, tedy vztahovat se k člověku odloučeného od člověka, sjednotit poetiku snění s prózou života.¹⁷

Jestliže jsem prozatím zdůrazňoval komplementaritu ducha a duše, neznamená to, že genealogicky jsou na stejné úrovni. Naopak, již z psychoanalyticky vědeckého ducha lze odvodit, že subjektivita je ve své primitivnosti (tzn. ne-reflektivnosti) primární. Obrazotvornost se nachází v předvědecké části lidské zkušenosti a vychází, jak si všimá ve své inspirativní psychotherapeuticky orientované analýze Bachelardova myšlení Christian Thiboutot, z každodennosti.

Vše, s čím se v běžném životě setkáváme (ať už je to svíce, krb, zásuvka s oblečením či roh místnosti, které všechny Bachelard analyzuje), je již prostoupeno poetickými kvalitami. Oduševňujeme předměty naší každodennosti sny, vzpomínkami a touhami – toto je původní zřídlo obrazotvornosti, zde se uskutečňuje báze lidského vědomí.¹⁸ Náš svět, v němž je obrazivost zakotvena. To je v souladu s Heideggerovým vymezením charakteru světskosti pobytu (*Dasein*): tedy s konceptem „bytí ve“ (*In- Sein*) jakožto formálním existenciálním výrazem pro bytí pobytu, jež má vždy strukturu „bytí ve světě“ (*In-der-Welt-sein*).¹⁹ Tedy aby se vůbec objevil subjekt, tzn. pobyt jakožto jsoucno, jehož bytnost má povahu „existence“ (není tedy výskytem, jde mu o jeho bytí, k němuž se vztahuje) a jehož bytí je vždy pro každého „moje“ (vztahuji se k *mému* bytí),²⁰ musí vstoupit do fakticity. Tedy pobyt, *Dasein*, jakožto vztah „Ich bin da“ – já jsem „tu“. A být tu znamená být ve světě, stát se konkrétním, tedy *faktickým*. Svět je výchozí hermeneutická situace, protože nejen zakládá bytí pobytu, ale

¹⁷ *Ibid.*, s. 49.

¹⁸ THIBOUTOT, Christian. *Some Notes on Poetry and Language in the Works of Gaston Bachelard*. *Journal of Phenomenological Psychology*. 2001, roč. 32, č. 2, s. 156.

¹⁹ HEIDEGGER, Martin. *Sein und Zeit: Gesamtausgabe: Band 2*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1977, §12, s. 73.

²⁰ *Ibid.*, §9, s. 56–57.

zároveň mu dává nástroj *rozumění*. Tato situace je *prvotní* a je definiční pro lidskou existenci.²¹ Vystiženo Janem Patočkou:

„Stojíme zde před zvláštním faktem. Vyšli jsme v pokusu deskriptivní analýzy poměru člověka a světa od jednoho člena vztahu a dospěli jsme k tomu, že jej můžeme charakterizovat *proprio modo* jen na základě druhého člena vztahu: člověk je bytost, která nejen je konečná, je částí světa, ale též má svět, ví o světě ... Můžeme nyní charakterizovat znovu člověka jako bytost mající svět...“²²

Jde tedy o výchozí fenomenologický poznatek, který je společný různým druhům fenomenologického myšlení a jako takový vystihuje spojitost Bachelarda s jeho souputníky v disciplíně. Bachelard se neuzavírá do solipsismu, jak tvrdí např. Hans,²³ a nejlepším důkazem tohoto je jeho *Poetika prostoru*, v níž se taktilně zabývá vším, co obklopuje člověka a prochází zkušeností světa v plné její hloubce. Ještě se vrátíme k tomuto taktilnímu charakteru obrazotvornosti, až budeme hovořit o objektech.

Podstatné pro nás je nyní to, že tento *přirozený svět*, jenž je operačním prostorem naivního vědomí, je předvědecký, tedy, jak ukazuje Patočka, obsahuje danostní složku a složku interpretační, tedy složku spontánní myšlenkové tvorby jdoucí za hranici užitečného, která však ještě není teoretizováním. Jde o názor světa dobře pozorovatelný v primitivním člověku či dítěti,²⁴ mající základní a zakládající povahu. To je naprosto v souladu s Bachelardovým pojetím obrazotvornosti, která má charakter regrese.

K fenomenologické redukci

Jestliže objektivní věda používala abstraktní jazyk pro konstrukci abstraktní krajiny (*fenomenotechnika*), potom poezie znovu obnovuje svět, který nás *oslovuje*.²⁵ Jazyk zde již neplní nástroj komunikace a konstrukce významů, nejde zde o *slovo*, metaforu, ale o obraz. V úvodu k *Plameni svíce* Bachelard vyhláší, že to, co vnímáme (smysly) není nic proti tomu, co si představujeme.²⁶ Je to plamen svíce, který nás vede k tomu, abychom snili – nejde zde

²¹ Hovořím zde o světě, ale metodicky opomím významný fakt, že Dasein na morální rovině rovněž znamená konkrétní uskutečnění vůle. Skrze rozhodnutí se Ich stává Dasein, jak ukazuje Hegel. Abstraktní se stává individualitou skrze negaci a odlišení, tzn. když se vylučuje z obecného tím, že se projevuje jinak. To je ovšem určitý druh aktivity, v níž se právě konkrétno realizuje. Výchozí situace člověka jakožto Dasein je tedy nejen situace ve světě (od něhož a vůči němuž se individuum takto odlišuje), ale především vůči světu a sobě (tzn. rozhodující se vůle). Srv. HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse: Werke 7*. Suhrkamp: Frankfurt am Main, 1989, §6 a §13, s. 52; 64.

²² PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Čs. spisovatel, 1992, s. 83–84.

²³ HANS, James S. *Gaston Bachelard and the Phenomenology of the Reading Consciousness. The Journal of Aesthetics and Art Criticism*. 1977, roč. 35, č. 3, s. 318. Nutno poznamenat, že se Hans ve své analýze důsledně drží směru redukce k pouhému obrazu, čímž podléhá dojmů, že básnické dílo i kontext světa mizí. Bachelard ale ve svých obrazech ve svých poetikách naopak ze světa vychází, když je to právě svět, který živý obrazotvornost, rozvinutou nad takovými detaily, jako je roh místnosti nebo uzavřená zásuvka komody.

²⁴ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém ...*, s. 15.

²⁵ THIBOUTOT, Christian. *Some Notes on Poetry and Language in the Works of Gaston Bachelard ...*, s. 158.

²⁶ BACHELARD, Gaston. *La flamme d'une chandelle*. Paris: Presses universitaires de France, 1961, s. 1.

tedy o izolaci. Samota, do níž se hrouží snivec, jenž je plně ponořen do svých obrazů, není prázdnotou, samota se stává konkrétní.²⁷

Obraz plamene svíce je analogický Heideggerově světlině (*Lichtung*), v níž se odhaluje pravda jakožto *alétheia*, *Unverborgenheit*, odkrytost.²⁸ Tedy tak, jako osvětluje plamen tvář či list papíru, je světlina prostorem, v němž lze *vidět*, na rozdíl od houštiny, která je jejím negativním předpokladem a která vytváří výchozí zakrytost. Bachelard nalézá příbuznost bdící lampy a snící duše, v níž čas získává hloubku a vzpomínky se spojují s obrazy. Jde o prostor pralidských vzorů, prostor, v němž se dobíráme homogenity.²⁹

Anima, duše, je tedy východisko, vědecký či reflexivní rozum pak jako *animus* je cosi, čeho teprve musí být dosaženo. To ale neznamená, že je *anima* nevědomá: naopak. Podstatné téma pro Bachelarda je toto: čím se liší sen od snění? Ztrátou *cogito*. V nočním snu (*rêve nocturne*) člověk ztrácí sebe sama. Spáček je jen stínem, snivec si však uvědomuje sám sebe, může se k sobě vztáhnout – a stává se tak filozofem.³⁰

Snivec dosahuje onoho pralidského, archaického bytí (*être archaïque*). O něm mluví i Patočka, když hovoří o předvědecké zkušenosti světa, která je však již schopna interpretovat. Této interpretaci světa můžeme v souladu s Bachelardem rozumět jako obrazotvornosti. Abychom takového interpretování však byli schopni, musíme si zachovat vědomí své existenciality, tzn. mohli se vztahovat ke svému bytí. Nebo-li formulovat své *cogito*. Ve snu, v němž ztrácíme sami sebe, je to nemožné. Snění, jako když se člověk zasní nad knihou či pohledem do plamene, však zachovává identitu pobytu a zprostředkovává nám tedy onu naivní rovinu, v níž svět nazíráme „jako poprvé“ – jako dítě.

A to je požadavek fenomenologické redukce:³¹ Bachelard o něm hovoří jako o vstoupení do originálního bytí.³² Ctnost fenomenologie chce těžit z oné duševní produktivity, která je plně svobodná, stejně jako je svobodný prostor heideggerovské světliny, v níž se odkrývá pravda. Tento prvotní svět ale není odtržen od reflexe, je jejím předpokladem a počátkem. Abychom se dostali k tomuto počátku, je potřeba určité roztržky, a to radikální odluky intelektu a obrazotvornosti.

²⁷ *Ibid.*, s. 13., srv. rovněž druhou kapitolu tamtéž, s. 34–55.

²⁸ HEIDEGGER, Martin. *Zur Sache des Denkens: Gesamtausgabe: Band 14. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2007, s. 82.*

²⁹ BACHELARD, Gaston. *La flamme d'une chandelle ...*, s. 11–12.

³⁰ BACHELARD, Gaston. *La poétique de la rêverie ...*, s. 126. *Bachelardovo používání pojmu filozofie pro označení intelektuálního výkonu snivce upomíná na Heideggerovo zamyšlení (Besinnung). Komparativní analýza těchto přístupů je ale nad rámec této studie.*

³¹ Je tedy zřejmé, že pojem „fenomenologická redukce“, který zde používám pro označení cesty k naivnímu vědomí (epoché je pracovně zde pro mě pouhé synonymum), se liší od eidetické redukce Husserlovy a vůbec od transcendentální redukce, která chce nazírat skutečnost. Bachelard prostor snění považuje za ireální, proto se zde zcela odpojuje od epoché v husserlovském smyslu. Srv. INGARDEN, Roman. *Probleme der Husserlschen Reduktion. Ingardeniana: A Spectrum of Specialised Studies Establishing the Field of Research: Analecta Husserliana IV, TYMIENIECKA, Anna-Teresa (ed.). Dordrecht – Boston: D. Reidel Publishing Company, 1976, s. 2.*

³² *Ibid.*, s. 2.

Člověk se musí zdržet používání jazyka jako komunikačního nástroje,³³ jímž se sdělují významy, a vstoupit do něj jako do zcela svobodného prostoru. Vzdáváme se tak prométheovského komplexu, touhy vědět tolik jako naši otcové a učitelé, a ještě více.

Jaká to svoboda! Člověk přestává být závislý na vědeckém poli, pokud si můžeme vypůjčit Bourdieův termín, a namísto symbolického násilí nalézá prostor touhy po vzájemném rozumnění (básníkovi čtenářem). Poetické slovo na sebe neklade reflexivní nárok, ale hermeneutický. Thiboutot to ve své analýze vyjadřuje tezí: „Básnické slovo je tedy spojnicí, která drží svět pohromadě.“³⁴ Jak je to možné? Protože, jak píše Bachelard ve své *Poetice snění*, *anima* odkládá všechny ambice, projekty a starosti vědeckého ducha, který jako *animus* neustále ironizuje, objektivizuje a polemizuje.³⁵ Bachelard zde používá *ženskost* a *mužskost* jako dva výrazy aktivity, přičemž ten první má status niternosti, ten druhý je veden intelektuálním oidipovským komplexem (tzn. komplexem prométheovským). Ten první se obrací do bytí, ten druhý k pokroku a paradigmatickému přehodnocování. Reflexivita je mužská, obrazotvornost ženská. Ale opět, připomeňme, prvé vyrůstá z druhého a druhé bez prvního je pouhou *primitivností*. Lidské vědomí zahrnuje obé.

Ještě jednou tedy: fenomenologická redukce, kterou postupuje ve vědomí snivce Bachelard, je návrat do jakéhosi původního bodu, jenž jednak uzávorkuje racionalitu, jednak vyžaduje plné ponoření se do kreativní epifanie obrazu.³⁶ To není nepodobné Husserlovi postoji, jak si všímá Picart, jakkoliv Bachelard oponuje transcendentální Husserlova projektu a rozrušuje koncept danosti a intencionality.³⁷

Husserl i Bachelard se nicméně oba chtějí oprostít od svěrací kazajky *idejí* (Bachelard dokonce pro to odmítá i *metaforu*, která je pro něj ještě pořád instrumentem myšlení). V *Krizi evropských věd* Husserl vyhlašuje svůj fenomenologický „obrat“ pro to, že kritizuje technický charakter vědy, jenž proměňuje fenomény na formální síť definic a vztahů (*Ideenkleid*).³⁸ Vědec tedy obléká fenomény do „šatu idejí“, tedy přesněji, jak říká Bachelard, tyto fenomény sám konstruuje podmínkami svého rozumu a experimentu. Zatímco ale Husserl v rozluce se substrukcemi a idealizacemi vyhlašuje fenomenologii jako *deskriptivní* vědu, jako *beschreibenden Phänomenologie*, která demaskuje nárok exaktní ideálních věd na vzor vědy jako mylný,³⁹ Bachelard nového ducha vědy bere jako normativní určení vědeckého rozumu a svoji fenomenologickou redukci k obrazotvornosti nechápe jako cestu k transcendentální vědě, ale k odhalení jiného, původnějšího vztahování se ke světu. Ženská *anima* nemá sesadit z trůnu mužského *anima*, ale mají se spojit a žít spolu v produktivním vztahu. Tj. stát se jedním tělem a integrovat člověka v jeho plnosti.

³³ THIBOUTOT, Christian. *Some Notes on Poetry and Language in the Works of Gaston Bachelard ...*, s. 157.

³⁴ *Ibid.*, s. 158.

³⁵ BACHELARD, Gaston. *La poétique de la rêverie ...*, s. 53–54.

³⁶ PICART, Caroline Joan S. *Metaphysics in Gaston Bachelard's „Reverie“*. *Human Studies*. 1997, roč. 20, č. 1, s. 60.

³⁷ *Viz poznámka 52.*

³⁸ HUSSERL, Edmund. *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie: Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*. Haag: Martinus Nijhoff, 1976, s. 45–48; 51.

³⁹ HUSSERL, Edmund. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie: Buch 1: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie*. Haag: Martinus Nijhoff, 1976, s. 156–158.

Samozřejmě je zde, v naivním vědomí snivce, cosi, co může zdánlivě připomínat *poznání*, a to je setkání s archetypy, které mají intersubjektívni charakter. Nicméně hermeneutika, která se zde nabízí,⁴⁰ neodpovídá svojí strukturou poznání, ale je spíše podobná svobodné hře, je rozuměním *in anima*, tedy v klidu, v usebrání, mimo konceptualizaci. Pro Bachelarda je archetyp taktilní, odkazuje k materiální podstatě obrazotvornosti a její univerzální podstatě, která však nemá kognitivní charakter. Archetyp je látka, je to kvalita a snivec pociťuje tuto hmotu,⁴¹ cítí zemi, cítí se doma v domě, je osvětlován plamenem svíce.

Nejde o realitu, proto zde nemůže dojít k nějakému poznání skutečnosti. Tato *ireálnost* ale není „pod“ realitou, není méněcenná. Je prvotní a je stejně užitečná, nikoliv v utilitárním slova smyslu. Oheň v umění není konceptualizován jako ve vědě, ale jde o oheň pojímaný v *poetickém jazyce*.⁴² Anne-Marie Denis poznamenává, že Bachelard epistemologicky ve své filozofii vědy ukládá uznat různá měřítka zkušenosti a respektovat původní charakter každého takového měřítka.⁴³ Zde je měřítkem samotný básnický jazyk, obraz je přímým produktem srdce, duše a bytí člověka,⁴⁴ tedy, jak říká Bachelard, vyjádřením a uskutečněním našeho bytí.⁴⁵ To není poznání kognitivního charakteru, to je událost *setkání*.

Reciprocita obrazotvornosti

V tomto smyslu se dostáváme ke klíčovému momentu Bachelardovy fenomenologické redukce, který se namnoze překrývá i s jeho filozofií vědy: je jím vztah subjektu k objektu, tedy otázka předmětnosti. Onen prvotní stav naivního vědomí totiž není charakterizován izolovaností a uzavřeností (solipsismus), ale živým vztahem k fenoménům. Nezajímají nás „věci o sobě“, ale to, jak se jeví – a to nejen na úrovni obrazotvornosti, ale i vědy. Zde je tedy překryv mezi *animou* a *animem*, neboť Bachelard tvrdí, že ani soudobá věda nechce znát *věci*, ale fenomény. Není „věcistá“ (*chosiste*). Předměty jsou v pohybu a my musíme vždy určit podmínky, které je „uklidní“, čímž konstruujeme fenomén.⁴⁶

Co míníme poznatkem, že „věci jsou v pohybu“? Především onen úhelný kámen paradigmatické změny moderní fyziky, jímž je Heisenbergův princip neurčitosti. V mikrosvětě je podle něj nemožné získat okamžik pozorovací nehybnosti: člověk osvítl elektron a pozoruje jej mikroskopem. Nejvyšší dosažitelná přesnost či určení místa elektronu

⁴⁰ O poetické hermeneutice jako Bachelardově metodě hovoří např. Rizo-Patron v úvodu ke svým analýzám *La Tourových obrazů*. Viz RIZO-PATRON, Eileen. *Sites of Reverie: The Divinatory Hermeneutics of Gaston Bachelard. Religion and the Arts*. 2004, roč. 8, č. 2, s. 200–222.

⁴¹ HANS, James S. *Gaston Bachelard and the Phenomenology of the Reading Consciousness ...*, s. 379. V látkové povaze obrazotvornosti tkví aplikační potenciál Bachelardovy filozofie. Viz např. pokus o filmovědnou aplikaci v THOUVENEL, Éric. *Le cinéma est-il bachelardien? hypothèse théoriques autour de la matière (et) des images. Autre Modernité*. 16/10/2012, s. 132–147.

⁴² EHRMANN, Jacques. *Introduction to Gaston Bachelard ...*, s. 575.

⁴³ DENIS, Anne-Marie. *Psychoanalyse de la raison chez Gaston Bachelard ...*, s. 649.

⁴⁴ EHRMANN, Jacques. *Introduction to Gaston Bachelard ...*, s. 576.

⁴⁵ BACHELARD, Gaston. *La poétique de l'espace ...*, s. 7.

⁴⁶ BACHELARD, Gaston. *La philosophie du non: Essai d'une philosophie du nouvel esprit scientifique*. Paris: Presses universitaires de France, 1966, s. 109–110. Pomíjím zde rozpravu o tom, jak pojímá Bachelard fenomén ve vztahu k noumenonu, protože, jak si povšimli jiní, je více zavázán Kantovi a Schopenhauerovi, než Husserlovi. K tomu viz VYDRA, Anton. *Gaston Bachelard and his reactions to phenomenology*, s. 47–48.

je potom určena vlnovou délkou použitého světla.⁴⁷ Tedy, jak vyvozuje Feynman, když pozorujeme elektrony, je jejich distribuce na plátně pozorovacího přístroje odlišná od toho, když se na ně nedíváme (nesvítíme na ně). Tím, že jsme chtěli elektrony pozorovat, jsme změnili jejich pohyb. Není možné ani nastavit světlo tak, abychom byli schopni určit místo, kde se nacházel elektron, a přitom nenarušili prostor našeho experimentu. Jedním ze základních principů mikrofyzičky tedy je, že nelze vytvořit takový přístroj k pozorování, který by zároveň nenarušoval podmínky pozorování.⁴⁸

Z tohoto poznatku vychází Bachelard ve svém *Novém duchu vědy*, když vyhláší omezení realistických vlastností.⁴⁹ Metoda a objekt interferují, ergo neexistuje univerzální observační pozice. Jakkoliv můžeme od drobných nepřesností ve světě velkých objektů abstrahovat, princip objektivit ve smyslu univerzálnosti je odhalen jako iluzorní a propříště je již třeba operovat s pravděpodobnostmi. Objekt se nevyskytuje absolutně, ale relativně v rámci určitých, námi určených podmínek. Nelze již nazírat bezprostřední intuicí, není zde *evidence*, ale můžeme aproximovat. Nelze separovat podstaty, oddělit čas od prostor, ale je nutné chápat je ve vztahu, jako časoprostor.⁵⁰

V tomto smyslu tedy ani ve vědeckém rozumu není vztah subjektu a objektu poznamenán nějakou pevnou hranicí, neboť je to subjekt, kdo do jisté míry konstruuje objekt, tedy onen sledovaný fenomén. Tato parciálnost vědy neznamena fatální nedostatek, ale, jak už jsem výše ukázal, je podstatou rozvoje vědeckého pokroku jako aproximace složitosti zkušenosti, tedy nevede k čím dál jednodušším zákonům, ale je neustálou sebe-modifikací.⁵¹

Fenomenologická redukce nás vede ještě do větší hloubky tohoto obecného charakteru světa. Bachelard pojímá vztah obou pólů zkušenosti obrazotvornosti jako vzájemnost. Tedy nejde jen o to, že snivec vytváří obraz, ale i obraz nás ponouká k tomu, abychom jej zažívali. Jde o reciprocitu obrazotvornosti,⁵² kdy kontemplaná příroda napomáhá kontemplaci. Kaplan ve své přesvědčivé analýze dokládá, že tato Bachelardova koncepce reciprocit je založena na

⁴⁷ HEISENBERG, Werner. *Über den anschaulichen Inhalt der quantentheoretischen Kinematik und Mechanik*. *Zeitschrift für Physik*. 1927, roč. 43, č. 3–4, s. 174.

⁴⁸ FEYNMAN, Richard P. – LEIGHTON, Robert B. – SANDS, Matthew. *The Feynman Lectures on Physics: New Millenium Edition: Volume III*. New York: Basics Books, 2010, kap. 1-6, s. 1-10–1-14.

⁴⁹ BACHELARD, Gaston. *Le nouvel esprit scientifique ...*, s. 125–126.

⁵⁰ DENIS, Anne-Marie. *Psychanalyse de la raison chez Gaston Bachelard ...*, s. 651–652.

⁵¹ Zcela mimo nový duch vědy v Bachelardově smyslu se tedy nachází postuláty tzv. teorie všeho (*theory of everything*), kterou Steven Weinberg vystihuje jako výraz úsilí nalézt za soudobými teoriemi limitované validity „konečnou teorii“, která bude mít validitu neomezenou a bude plně uspokojivá co do svojí celistvosti a konzistence. „Hledáme univerzální pravdy o přírodě, a když je nalezneme, snažíme se je vysvětlit tím, že ukazujeme, jak mohou být odvozeny z hlubších pravd,“ píše ve své knize Sny o konečné teorii. Věda je zde tedy něco jako prostor vyplněný šipkami odkazujícími od jedné principů k jiným, jež je vysvětlují. Všechny jsou spojeny, nesdružují se v souborech zvláštních věd – existuje jen jedna univerzální síť vědeckého pojetí skutečnosti, která má nějaký počáteční bod. Ten Weinberg nazývá onou konečnou teorií. V souladu s Husserlem je takovou teorií možné nazvat přímo obludným zpředmětněním onoho „šatu idejí“. WEINBERG, Steven. *Dreams of a Final Theory*. New York: Vintage Books, 1994, s. 6.

⁵² Viz KAPLAN, Edward K. *Gaston Bachelard's Philosophy of Imagination: An Introduction*. *Philosophy and Phenomenological Research*. 1972, roč. 33, č. 1, s. 9–10.

společném volním založení člověka a přírody. *Natura naturata* je i přes svoji pasivitu potenciálně *natura naturans*, když obrazotvornost tuto její potencialitu aktivizuje.⁵³

Vraťme se například k představě plamene svíce: je to sice duše snivce, kdo *sní*, nicméně je to plamen svíce, kdo toto snění umožňuje tím, že stimuluje jeho snění. Pokud vystoupím nad rámec Kaplanovy interpretace⁵⁴ a pokusím se ji domyslet, znamená to, že pomocí obrazů fenomény *ožívají* a vstupují do živého styku s námi. Tedy, uchopujeme je v jeho jedinečnosti, *obdivujeme je*, namísto abstraktního, objektivního pohledu.⁵⁵ Jestliže ale něco požaduje náš obdiv, jestliže jsme konfrontováni s něčím, co samo má v sobě určitou životnost (třeba odlišnou od existence pobytu), potom již nejde jen o výskyt v instrumentálním smyslu, potom jsme *u věci*. Je to tedy prostor setkání, v němž se díky pohasnutí prométheovského komplexu snivec nedopouští konstruktivního násilí, ale tvoří *v souladu*, v souhlase s věcí, na niž se zaměřuje. Věci je tedy dovoleno projevit se, dát najevo svoji vůli.

Ocitáme se ve významu slova *objekt* jako *obiectare*, tedy oponovat, stavět se proti. V tomto smyslu pak *objekty objektují* v obrazotvornosti, kladou nám námítky, diskutují s námi, umožňují nám *cítit je*, stávají se taktilními. To je požadavek, který vznáší i na vědeckou mysl Bruno Latour, jenž humanitní vědce vyzývá, aby ve svých textech – laboratořích – nechávali objekty objektovat, nezmocňovali se jich, nezavírali oči před jejich aktérstvím.⁵⁶ Reciprocita obrazotvornosti jako distribuované aktérství nejen proměňuje *natura naturata* na *natura naturans*, ale rovněž pevně ukotvuje naivní vědomí v dynamickém vztahu, v němž ještě není plně rozlišen subjekt a objekt. To má důležitý psychologický a psychotherapeutický význam, jak ukáží v dalších úvahách.

Návrat do dětství

Bachelard ztotožňuje stav fenomenologické redukce s dětstvím, které nikdy nemizí – zůstává v nás po celý život a je to právě *anima*, jež nás do něj skrze obrazotvornost může opět dostat.⁵⁷ V tomto prvotním stavu se noříme do prostoru základních archetypů, do samotné nerozlišitelnosti, z níž jsme byli vytrženi, když jsme ztratili dětství.

Proces individuace lze vnímat, jak navrhuje Thiboutot, jako *oddělení*: dítě je odděleno a začleněno do plně lidského světa. Dostáváme se do něj vytržením z této prvotní jednoty, přístupné skrze obrazotvornost. Tento proces lze uchopit prostřednictvím metafory *roubování*,

⁵³ *To neodpovídá tradiční fenomenologické představě o danosti. Není zde však prostor plně poukázat na tento problém ani na rozpory v pojetí intencionality, nicméně považuji za důležité se alespoň zmínit o tom, že nelze tyto pojmy na Bachelarda aplikovat tak, jak je ve fenomenologii obvyklé. Jeho fenomenologická heterodoxie pramení právě z této reciprocity, která vytrhává subjekt z pasivity daného a konstruktivnosti noésis. K tomu více VYDRA, Anton. Gaston Bachelard and his reactions to phenomenology ... a PICART, Caroline Joan S. Metaphysics in Gaston Bachelard's „Reverie“ ...*

⁵⁴ *Kaplan se více zaměřuje na problém transcendence, který zde, vzhledem k cílům mé práce, pomíjím.*

⁵⁵ *BACHELARD, Gaston. La poétique de la rêverie ..., s. 46–47.*

⁵⁶ *LATOUR, Bruno. Když věci vracejí úder: Co mohou sociálním vědám přinést „vědní studia“. Biograf. 2002, č. 29, odst. 27–28. On-line: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=2901>. Zajímavé konsekvence tohoto přístupu dohledává v současné Bachelardem inspirované filozofii James L. Smith ve svém eseji *New Bachelards? Reveries, Elements and Twenty-First Century Materialism*. *Altre Modernità*. 16/10/2012, s. 156–167.*

⁵⁷ *BACHELARD, Gaston. La poétique de la rêverie ..., s. 18.*

kteřou sám Bachelard ve svém díle používá.⁵⁸ Čas a lidská zkušenost (stejně jako vědecký rozum) jsou frakční, diskontinuítní, byli jsme vyděleni (*roubováni*), abychom se stali sami sebou. Tedy „já“ se stalo *Dasein* prostřednictvím negace, což nás upomíná na fichtovskou dialektiku.

Jestliže člověka ale dětství nikdy neopustí, potom je tu pro nás vždy přítomno a my můžeme pomocí obrazotvornosti léčit neschopnost nést zranění z této prvotní separace (*roubu*). Jen tak můžeme překonat narcisismus, ukazuje Thiboutot, a plně se začlenit do lidské komunity.

Poetický jazyk je, jak už jsem poznamenal, jazykem *sdílejícím*. Při čtení poezie, při rozhovoru o obrazech, při zážitku uměleckého díla vstupujeme nejen do společenství obrazu, ale i společenství básníka a čtenáře. Tento společný prostor sdílení je harmonický, vede k onomu klidu *animy*, je to prostor bezpečí a jistoty. „Snění nám pomáhá obývat svět, obývat dobro světa,“ píše Bachelard ve své *Poetice snění*.⁵⁹ Toto dobrobytí je primární, tedy oproti Freudově negativnímu pojetí dětství je pro Bachelarda dětství prostorem pro harmonizaci.⁶⁰

Pokud nás fenomenologická redukce noří znovu do prostoru dětství prostřednictvím obrazotvornosti, využívá k tomu *vzpomínku*, neboť obraz je vryt do paměti. Je to jeho emoční hodnota, jež jej znovu vyvolává: „Skutečné obrazy jsou *rytiny*. Vyryté obrazotvorností do naší paměti. Prohlubují zažitá vzpomínky, posouvají je, aby se staly vzpomínkami obrazotvornosti.“⁶¹ Takto zhodnocujeme naše bytí, *valorizujeme je* a potvrzujeme tak vztah, který k němu máme.

Opět jde o harmonizační vztah, který navíc díky archetypální podstatě naivního vědomí má kosmickou dimenzi – básnictví nás posouvá mezi kosmem a mikrokosmem, projektuje malé na velké a velké na malé a objekty reality pro nás získávají hodnotu.⁶² Jak už jsem ukázal výše, *obdivujeme je* a v jistém smyslu se zde podrobujeme respektu, který je transcendentnímu vědeckému rozumu cizí.

Obraz nám tak díky svojí kosmičnosti, jak ukazuje Bachelard, umožňuje získat zkušenost světa. Toto kosmické snění nám umožňuje žít ve světě jako v domově (*un chez-soi*), v myšleném světě, neboť tento domov se rozpíná za naši skutečnou místnost.⁶³ Pokoj, v němž dlíme, zůstává cílem návratu, ale obývat tak můžeme celý svět. Ten je určený štěstím.

⁵⁸ THIBOUTOT, Christian. *Some Notes on Poetry and Language in the Works of Gaston Bachelard ...*, s. 161.

⁵⁹ BACHELARD, Gaston. *La poétique de la rêverie ...*, s. 20.

⁶⁰ K tomuto argumentuje např. HANS, James S. *Gaston Bachelard and the Phenomenology of the Reading Consciousness*, s. 319.

⁶¹ BACHELARD, Gaston. *La poétique de l'espace ...*, s. 46.

⁶² KAPLAN, Edward K. *Gaston Bachelard's Philosophy of Imagination: An Introduction ...*, s. 3–4. Nelze zde souhlasit s Eliškou Luhanovou, která naznačuje neslučitelnost Bachelardova postoje s Heideggerovými východisky. Je sice pravda, že v horizontu Bytí a času, který rozumí pobytu v jeho projektovosti a výchozí situaci starosti není příliš prostoru pro nalezení společných fenomenologických postojů, ale jiný obraz podává Heideggerova filozofie umění, která naopak otevírá básnické přebývání člověka ve světě a ukazuje cenu odkrývání hierarchie hodnot kosmu v uměleckém díle. Srv. YOUNG, Julian. *Heidegger's Philosophy of Art*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 25–29. Argument Luhanové viz LUHANOVÁ, Eliška. *Gaston BACHELARD, Poetika snění; Poetika prostoru. Reflexe*. 2013, č. 44, s. 173.

⁶³ BACHELARD, Gaston. *La poétique de l'espace ...*, s. 152.

Fenomenologická redukce nás tedy vede k pokoji a domovu, člověk určuje svoji výchozí situaci jako domovskou, můžeme říci, že nikoliv pouze „Ich bin da“, ale „Ich bin da *beheimatet*“. Dovedl jsme svoji úvahu do tohoto bodu záměrně, protože chci ještě ukázat, že tato epoché se zásadně liší od toho, jak je jí rozuměno v tradici navazující na Eugena Finka, který pojímá fenomenologickou redukci jako nečekanou událost, „zemětřesení“, otřes nosného základu lidské důvěry k jsoucímu.⁶⁴ Stejně jako u Merleau-Pontyho, u něhož je fenomenologie *otřesem*, destrukcí, kterou vše začíná.⁶⁵ U Bachelarda redukce není revolucí, ale návratem a uklidněním. Zde se opět objevuje dialektika lidské psyché – zatímco neustálá transformace vědeckého rozumu je vektorem pokroku (a tedy revoluce), obrazotvornost vede k usebrání a konzervuje, ochraňuje, využívá vzpomínky a svobodnou hru básnického jazyka k znovunalezení jistoty domova.

Na terapeutický účinek takové aktivity jsem již poukázal, chtěl bych ještě v souvislosti harmonizace psyché zdůraznit, že tato je z logiky věci i otázkou vztahu mezi *animou* a *animem*. Bachelardově pojetí se oba spojují do plnosti lidské existence, která zahrnuje obě tyto polohy. Jejich případný střet nemůže vést k vítězství žádného z těchto pólů, aniž by nedošlo k destrukci zdraví samotného lidského subjektu. Zároveň je zachována jak intimita (*anima*), tak objektivita (*animus*) lidského vztahování se ke světu, tedy jak hodnotové a emocionální zapojení v respektu, tak technika a rozvoj lidského ducha podmaňováním si složitosti lidské zkušenosti. Primitivnost i reflexe jsou póly jednoho a téhož – jakožto duch a duše představují, jak jsem již ukázal, prostupující se komplementární opozita. Obrazotvornost je ale genealogicky prvotní, stejně jako dětství předchází dospělosti.

Diskuse

Cílem této studie bylo interpretovat Bachelardovu fenomenologii snění jakožto jistý druh *fenomenologické redukce*. Na základě výše uvedené argumentace tedy, s vědomím parciálnosti tohoto příspěvku, navrhuji podat následující náčrt bachelardovské epoché.

Fenomenologická redukce je proces regrese do naivního vědomí, odkládající reflexivitu pojmové racionality. V tomto stavu se neuplatňuje myšlení, ale obrazotvornost, tedy svobodná tvorba ireálných obrazů, která má reciproční charakter. Subjektivita je zde zachována, ale její oddělenost od objektu je minimalizována ztrátou reflexe a distribuovaným aktérstvím, které nechává se skrze obrazotvornost subjektu uplatňovat vůli objektu. Tento původní, harmonický vztah, se uplatňuje v básnickém jazyce, jenž nemá komunikační funkci, ale není solipsistní: intersubjektivita je prohloubena v touze po sdílení a ve snaze rozumět obrazu básníka čtenářem. V prostoru této redukce se duše nezabývá světa, ale naopak, získává k němu vztah jakožto k něčemu intimnímu, a to skrze taktilní povahu obrazotvornosti. Jestliže rozumíme této redukci jakžto návratu do dětství, potom tento návrat znamená uplatnění emocionálně formovaných vzpomínek, které slouží jako instrumenty obrazotvornosti, a umožňují nám valorizovat svět, tedy obdařovat ho hodnotou a vnímat jej jako *náš*. V tomto smyslu fenomenologická redukce znovunalezá domov, což je prvotní charakter situace lidské existence – dobrobytí. Duše však neztrácí schopnost formulovat

⁶⁴ FINK, Eugen. *Das Problem der Phänomenologie Edmund Husserls. Studien zur Phänomenologie 1930–1939*, týž. Haag: Martinus Nijhoff, 1966, s. 181.

⁶⁵ Srv. např. HEINÄMAA, Sara. *From Decisions to Passions: Merleau-Ponty's Interpretation of Husserl's Reduction. Merleau-Ponty's Reading of Husserl*, TOADVINE, T. – EMBREE, L. (eds.). Dordrecht: Springer Science+Business Media, 2002, s. 143–146.

cogito, primitivní zde neznamena nevědomé. Tento proces je dynamický a aktivní, ale přináší soulad a klid, přičemž výchozí povaha existence, zjištění „Ich bin da“, se mění na „Ich bin da beheimatet.“

Poslední poznatek své úvahy považuji za významný v tom smyslu, že ukazuje jako adekvátní cestu pobytu k jeho bytí nikoliv radikální otřes a dekonstrukci jeho jistot, ale naopak, objevení autentického domova, který si s sebou nese. Tuto tezi vnímám jako možné východisko dalšího promyšlení konceptu domova (*Heimat*), na který však tato studie nebyla zaměřena.

Představené úvahy mají stále ještě fragmentární povahu, představují průzkum tématu a otevírají v mnoha svých momentech nedořešené otázky. Procesuálnost interpretace zde ale není hendikepem, spíše principem, neboť samotná Bachelardova filozofie obrazotvornosti má, jak jsem již naznačil, fragmentární povahu. Tato má interpretace je tedy pokusem sladit některé její momenty a vyvést je v kontextu již existujících interpretací z jejich záměrné částečnosti. Zároveň jsem chtěl ukázat Bachelarda jako fenomenologa, tedy filozofa, nikoliv literárního kritika. Filologický pohled otevírá docela nové otázky a problémy často velmi závažného charakteru, které obracejí pozornost k Bachelardovu zaměření pouze na obraz, nikoliv však na dílo.⁶⁶ Tyto aspekty zůstávají, stejně jako ontologie, problematika jazyka či např. přesnější vymezení jeho vztahu k psychoanalýze, otevřené.

Seznam použitých zdrojů

- BACHELARD, Gaston. *La flamme d'une chandelle*. Paris: Presses universitaires de France, 1961.
- BACHELARD, Gaston. *La poétique de l'espace*. Paris: Presses universitaires de France, 1961.
- BACHELARD, Gaston. *La philosophie du non: Essai d'une philosophie du nouvel esprit scientifique*. Paris: Presses universitaires de France, 1966.
- BACHELARD, Gaston. *Le nouvel esprit scientifique*. Paris: Presses universitaires de France, 1968.
- BACHELARD, Gaston. *La poétique de la rêverie*. Paris: Presses universitaires de France, 1968.
- DENIS, Anne-Marie. Psychanalyse de la raison chez Gaston Bachelard. *Revue Philosophique de Louvain*. 1963, roč. 61, č. 72, s. 644–663.
- DURYCH, Jaroslav. Tajemství dívčí krásy. *Essaye*. Praha: Ladislav Kuncíř, 1931, s. 9–25.
- EHRMANN, Jacques. Introduction to Gaston Bachelard. *MLN*. 1966, roč. 81, č. 5, s. 572–578.
- FEYNMAN, Richard P. – LEIGHTON, Robert B. – SANDS, Matthew. *The Feynman Lectures on Physics: New Millenium Edition: Volume III*. New York: Basics Books, 2010.
- FINK, Eugen. Das Problem der Phänomenologie Edmund Husserls. *Studien zur Phänomenologie 1930–1939*, týž. Haag: Martinus Nijhoff, 1966, s. 179–223.
- HANS, James S. Gaston Bachelard and the Phenomenology of the Reading Consciousness. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*. 1977, roč. 35, č. 3, s. 315–327.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse: Werke 7*. Suhrkamp: Frankfurt am Main, 1989.
- HEIDEGGER, Martin. *Sein und Zeit: Gesamtausgabe: Band 2*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1977.
- HEIDEGGER, Martin. *Zur Sache des Denkens: Gesamtausgabe: Band 14*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2007.

⁶⁶ Srv. např. EHRMANN, Jacques. Introduction to Gaston Bachelard ..., s. 578, k problematice Bachelarda jako literárního kritika a k limitům jeho metody též HÉLEIN-KOSS, Suzanne. *Vers une nouvelle méthodologie de l'image littéraire? The French Review*. 1971, roč. 45, č. 2, s. 353–364.

- HEINÄMAA, Sara. From Decisions to Passions: Merleau-Ponty's Interpretation of Husserl's Reduction. *Merleau-Ponty's Reading of Husserl*, T. Toadvine and L. Embree (eds.). Dordrecht: Springer Science+Business Media, 2002, s. 127–146.
- HEISENBERG, Werner. Über den anschaulichen Inhalt der quantentheoretischen Kinematik und Mechanik. *Zeitschrift für Physik*. 1927, roč. 43, č. 3–4, s. 172–198.
- HÉLEIN-KOSS, Suzanne. Vers une nouvelle méthodologie de l'image littéraire? *The French Review*. 1971, roč. 45, č. 2, s. 353–364.
- HUSSERL, Edmund. *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie: Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*. Haag: Martinus Nijhoff, 1976.
- HUSSERL, Edmund. *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie: Buch 1: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie*. Haag: Martinus Nijhoff, 1976.
- INGARDEN, Roman. Probleme der Husserlschen Reduktion. *Ingardeniana: A Spectrum of Specialised Studies Establishing the Field of Research: Analecta Husserliana IV*, TYMIENIECKA, Anna-Teresa (ed.). Dordrecht – Boston: D. Reidel Publishing Company, 1976, s.
- KAPLAN, Edward K. Gaston Bachelard's Philosophy of Imagination: An Introduction. *Philosophy and Phenomenological Research*. 1972, roč. 33, č. 1, s. 1–24.
- LATOURE, Bruno. Když věci vracejí úder: Co mohou sociálním vědám přinést „vědní studia“. *Biograf*. 2002, č. 29, odst. 27–28. On-line: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=2901>
- LUHANOVÁ, Eliška. Gaston BACHELARD, Poetika snění; Poetika prostoru. *Reflexe*. 2013, č. 44, s. 168–187.
- PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Čs. spisovatel, 1992.
- PICART, Caroline Joan S. Metaphysics in Gaston Bachelard's „Reverie“. *Human Studies*. 1997, roč. 20, č. 1, s. 59–73.
- RIZO-PATRON, Eileen. Sites of Reverie: The Divinatory Hermeneutics of Gaston Bachelard. *Religion and the Arts*. 2004, roč. 8, č. 2, s. 200–222.
- SMITH, David Woodruff. Phenomenology. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta (ed.). Winter 2013. On-line: <http://plato.stanford.edu/entries/phenomenology/>
- SMITH, James L. New Bachelards? Reveries, Elements and Twenty-First Century Materialism. *Altre Modernità*. 16/10/2012, s. 156–167. On-line: <http://riviste.unimi.it/index.php/AMonline/article/view/2418>
- THIBOUTOT, Christian – MARTINEZ, A. – JAGER, David. Gaston Bachelard and Phenomenology: Outline of a Theory of the Imagination. *Journal of Phenomenological Psychology*. 1999, roč. 30, č. 1, s. 1–17.
- THIBOUTOT, Christian. Some Notes on Poetry and Language in the Works of Gaston Bachelard. *Journal of Phenomenological Psychology*. 2001, roč. 32, č. 2, s. 155–159.
- THOUVENEL, Éric. Le cinéma est-il bachelardien? hypothèse théoriques autour de la matière (et) des images. *Altre Modernità*. 16/10/2012, s. 132–147. On-line: <http://riviste.unimi.it/index.php/AMonline/article/view/2416/2645>
- VYDRA, Anton. Gaston Bachelard and his reactions to phenomenology. *Continental Philosophy Review*. 2014, roč. 47, č. 1, s. 45–58.
- WEINBERG, Steven. *Dreams of a Final Theory*. New York: Vintage Books, 1994.
- YOUNG, Julian. *Heidegger's Philosophy of Art*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.